

Ruhun Gidişi ve Algoritmaların Yükseliş Çağı

Beklenmedik değildi, hazırdım sanki, ama kötü haber yine de ağır geldi. Otuz küsur yıllık dostum ve *abi* diye hitap ettiğim Dr. Cengiz Aslan *covid-19* nedeniyle girdiği yoğun bakımdan sağ çıkamamıştı.

Onu tek bir kelimeyle anlatmam istenseydi, '**doktor**'du derim.

Hani kadirşinas Anadolu insanının '*önce Allah, sonra sen doktor bey*' dedikleri türdendi.

Öte yandan, ölümü içlerinde onu yakından tanıyanların da olduğu çoğu genç doktorlardan oluşan *WhatsApp* grubunda çok yankı bulmadı. Orada konular, "*Sağlık Bakanlığı yine şu yönetmeliği çıkardı*", "*Bizi şöyle etkiler, böyle etkiler*" türündendi.

Cengiz abinin, solunum zorluğu için girdiği (bunu kendi de istemişti) yoğun bakım ünitesinde bir süre sonra böbrek ve karaciğer yetmezliği gelişmiş olması biz birkaç hekim dostunun *covid-19 tedavi protokolünün* olası yan etkileri konusundaki şüphelerini yeniden depreştirdi.

Bizimki belki acının kendisi yanı sıra hep getirdiği bir kırgınlıktan ve bu kırgınlığa bir hedef aramaktan dolayı olabilir.

Ama ben yine de irdelemek istiyorum.

Pandemi'nin ilk günlerinde kısa bir *bilinmezliğin* ardından, '*etkili olması olası bir covid tedavi protokolü*' nü, bizim Sağlık Bakanlığımız '*etkili 'covid tedavi algoritması*' diye sunmuştu. Ben de bu '*algoritma*' teriminin tıp alanında bu şekilde kullanımını ilk kez Sağlık Bakanı'nın ağzından duymuş oldum. Gerçi bu *yeni terimi* bizim Bakanlık kendi yaratmış olamazdı. Tahminen, her zaman olduğu üzere, birkaç danışmanı terimi *Bati*'da bir yerlerden almışlar ve biraz '*millileştirerek*' Bakan'a sunmuşlardı.

Günler geçti ve gördük ki, bu fantastik '*algoritmik tedavi*' Avrupa'da pek etkili olmamıştı. Üstelik, İtalya ve İspanya'da (hatta ABD'de de) bazı **doktorlar**, bazı hastaların *covid*'den mi, *tedaviden* mi öldüğü konusunda derin şüpheleri olduğunu belirtmişlerdi.

Şüpheler arttıkça *komplö teorileri* de üremeye başladı. Bazı ilaç firmaları *Pandemi*'yi *ellerinde bulunan* (bazıları hayvanlar için) *anti viral* ilaçları **tüketmek** için bir *fırsat* olarak görmüş, bazıları da *Pandemi*'yi yine bazı ilaçları için *canlı bir (invivo) ilaç test ortamı* olarak düşünmüştü. O sıralarda benim de bir *komplö teorisi* üretesim gelmişti ve ben de şu '*algoritma*' kelimesine takmıştım.

Geliştirdiğim algoritma komplö teorime göre, '*kimileri ilaçlar, tedavi vb bir yana, Pandemi süreci sayesinde 'algoritma' teriminin zihninizde yerleşmesini istemişti.*'

Komplö teorilerinin çoğu aslında hayattaki bazı objektif ya da olgunlaşmış '*gerçeklikleri*' aktarır ama bunların objektif değil de duygusal, dolayısıyla *fantastik* ya da *paranoid* olarak algılanması, onu '*komplö teorisi*' sınıfına sokar.

Ama şu da var ki, komplö teorileri bazen de *mağdurların* güçlülere karşı tek silahıdır.

Ama ben yine de *algoritma* terimi takıntımı *rasyonalize etmeye* çalışmak istiyorum.

Yıllar önce, yani algoritmadan daha önce, bazı sektörlerde yaygın kullanılan bir kelime vardı. '*checklist*'... Şimdilerde algoritma kelimesi sanki bu kelimenin '*yeni ikizi*' olarak belirmiş ve hatta yavaş yavaş onu kapsamaya ve gizlemeye başlamış gibi.

'*Checklist*' kelimesi ile -belki onun en içi dolu haliyle-- yıllar önce *havacılık psikolojisi* üzerinde çalışırken havacılık sektöründe karşılaştım. Bu sektör, görünüşe bakılırsa, çoğu '*insan faktörlü*' uçak kazalarını önlemenin yolunu, *checklist*'ler uygulanmasında bulmuştu.

Yani pilotlar, bakımçılar, kuleciler, vb, işlerine başlamadan önce, o listeleri tıpkı modern bir dinin ayetleri gibi *ritüalistik* bir biçimde (*tekrar*)

okurlarsa, kazalar azalacaktı. Uçak üretim şirketleri, hava ulaşım şirketleri, havaalanı işletme şirketleri bir *konsorsiyum* halinde bu *checklist*'leri hazırlamışlardı: Ama *sorunlar* yok olmuş değildi.

İnsan evladının bir kısmı *tanrı ayetleri* gibiymişçesine bunlara uymaktayken, bir kısmı bir türlü uymuyordu: ve *uçuş sektörü konsorsiyumu* onlarca sektör psikoloğunu bu konuda *çözüm* arayan araştırmalar yapmaya sevk etmiş, pek çok makale vb. yazılmıştı.

Sonuçta, 20 yıl öncesinden bahsediyorum. Bu süreçte, uçaklar '**yapay zekâ**' ile birlikte daha *komplikeleştiler* ve *insana ihtiyaç duymaz* hale getirildiler. Bununla birlikte gerçek hâlâ şuydu: İnsandan vazgeçilemiyordu.

Bu kez yeni bir '*sorun- konsepti*' ortaya çıktı: '*İnsan ve makine-bilgisayar arayüz problemleri*'. İnsanoğlu, makinelerin çok komplike olmalarına uyum sağlayamıyordu ve yine psikologlar seferber edildi.

Bu arada, '*makineciler*' ve '*insancılar*' diye yeni bir çekişme belirmişti ama makineciler gelişen bilgisayarları da arkalarına alarak giderek üstünleşiyordu.

Ama onlar da her ne kadar insanı (*pilotu*) makinelerin başında '*gözlemci*' olarak oturttıkları biri (uzaya gönderilmiş bir maymun gibi diyebiliriz) gibi görse de, programcıların planlamadığı (*yapay zekada yüklenmiş olmayan*) bir olağanüstü olay ortaya çıkarsa, oradaki pilotun bunu -belki- çözebileceğini de kabul ediyorlardı.

Hayıflandıkları tek şey, yapay zekanın henüz yeterince *öngörülü* hale gelememiş olmasıydı; olsun, bunu ilerde halledecekleri konusunda imanlıydılar.

'*İmanlıydılar*' diyorum, çünkü bu kişiler herhalde benimkinden '*başka bir tanrının*' çocuklarıydılar. Bu, belki bir tür '**sistem tanrısı**' olabilir. Çünkü en sevmedikleri tipler, *sistemi sorgulayabilen, irade kullanabilen* insan tipleriydi. Onlara göre, öyleleri bir tür '*imansızlar*' gibiydi.

Hastaneler vb ile çok ilgili olmadığım için ben başlangıçta fark etmedim ama bu arada *checklist* '**tıp alanına**' da girmişti... Mesela bizim '*çilekeş*'

cerrahlarımız (onları biraz pilotlara benzetirim) artık bazı 'Checklist Chart'ları doldurmadan ameliyata giremiyordu. O chart'lar da, çok muhtemelen özel hastaneler, sigorta şirketleri ve bazı başka sağlık alanlarının oluşturduğu -yine- bir konsorsiyum tarafından hazırlanmıştı.

Bazı cerrahların da bazı pilotlar gibi *abartılı bir özgüven* sahibi olduklarını öne sürebilirim. *Cerrahlık*, tıbbın branşları içinde en zekilerin olmasa bile 'en yüreklilerin' seçtiği uzmanlık dalıdır: Hasta narkoz altında uyurken, o, hastanın bağırsağındaki ölümcül bir tümörle ilgili, bir *tanrı* ve onun yazdığı *acımasız kader* arasında *yapayalnız*, tek başına bir irade kullanır. Bunun bazılarında dozu kaçmış bir 'omnipotans' (tanrısal güç) algısı yaratması normal; ama bu abartıları ayara sokacak bazı denetim mekanizmaları da vardı zaten.

Şu sıralarda onlara sigorta ya da hasta formu doldurma hataları üzerinden o kadar çok tazminat davası açılmakta ki (bunların çoğu para sızdırma amaçlıdır), birçok cerrahın ameliyat ortasında aklının bir yanında kıpırdayıp duran soru pekâlâ şu olabilir: "Hastada bir komplikasyon olursa, bu doldurulmuş chart'lardaki ya da formlardaki bir eksiklikten dolayı başım derde girer mi ?"

O tazminatların, belki bir cerrahın meslek hayatında bir kenara koyabileceği birikimden daha yüksek olabileceğini şöyle bir düşünelim.

Bazı doktorlar bu süreçten şikâyet ederken, bazıları erken emeklilikle kaçarken, bazıları da gelinen durumla epey uyumluyken, ortalıkta *denetilmeyen tıbbi yöntemler* üreten çok sayıda *şarlatan* ('doktor') *paradoksal olarak* (bir başka bakışla aslında öyle de değil) türedi ve hızla arttı.

Sanki, 'bir sistem' ya da 'birileri' doktorları fena halde **kontrol** ederken, bu 'doktorsuları' kontrol etmek şöyle dursun, adeta **teşvik** ediyordu.

Bütün bunlarla varmak istediğim görüş özetle şu:

Tıp için 'algoritma' bir yüziüyle bir 'checklist dizini', ya da onlardan oluşan bir sistemdir. Bir 'Kontrol Sistemi'.

Somut ya da görülebilir gerçekliğin, komplo teorisine dönüşmesinin bir nedeni ise, bir olgu olarak *algoritmanın çok yüzlülüğü* içindeki bir başka

yüzün, illa ki *olguyu* tam temsil ettiği iddiasıdır. Oysa her olgu, elmas gibi çokyüzlüdür; yüzleri çevirdikçe aynı elmas görülür. Ben de mesela onun bir *yüzünü* seçseydim, '**şirketleri**' suçlardım.

30 yıldır '*şirketler*' giderek büyüyor, neredeyse devletlerin üzerine çıkıyor. Artık onları *ürettikleri şeylerin yararı- zararı* konusunda kontrol etmek giderek imkansızlaşıyor. Ve '*kontrol edilemezlikleri*', giderek bir '*kontrol edebilirliğe*' dönüşüyor.

Bu kaygı verici durumu şöyle açıklamayı deneyebiliriz:

Her '*şirketin*' çalıştırdığı insanlar üzerinde birçok tuhaf etkisi vardır. Bunlardan biri, Marx ve Nietzsche'nin farklı zamanlarda ama sanki ağız birliği etmişçesine yazdıkları, *çoklu ve yaratıcılık içermeyen sıralı üretimin* insan ruhuna *yıkıcı etkisi* üzerine iki makalede sözü edilenlerdir.

Sıradan (*aynı şeyi yapmak*) çoklu (*ve tekrarlamak*) üretim tipi, insan ruhunda **kendine yabancılaşma** (*alienizasyon*) ve **insanın kendi'sinin metalaşması** gibi yıkıcı etkiler yaratmaktadır. '*Tek tipleşme*' ile '*kendisizleştirme yoluyla kontrol edilebilirlik*' iki ayrılmaz unsurdur.

Kanımca bu etki, **şirketin çok uluslu bir Amerikan şirketi** olması, ya da eski bir *Sovyet kolhozu* olmasıyla herhangi bir farklılık göstermez.

Marx ve Nietzsche döneminin sorunlarından biri '*makineleşme*' idi. Bugün, *makineler* artık, *bilgisayarlar*. *Bilgisayarlı makineler üreten şirketler* ile bunların kullanımının tüketicinin sosyal ilişkileri üzerine bazı etkilerinin gözlemi üzerinden bir tür zekice keşifle, **satılabilir sosyal soyut ürünler** geliştiren *bilgi ve sosyal medya şirketleri*, sanki yine bir *konsorsiyum* geliştirmiş gibiler. İkinci gruptakiler o küçük makinelerin *insan ruhuna sızabildiğini* çoktan keşfetmiş durumdadır.

Makinelerin bozduğu bir *ruhlar pazarında*, kişisel girişimcilerle birlikte yeni tek düze dikilmiş- **konfeksiyon ruhlar** satmaya başladılar:

"Artık ruhunuzu isterseniz elbisenizi değiştirir gibi değiştirebilirsiniz. Ama tabii '*modayı*' biz belirleyeceğiz."

Bu üzerinizde kurulan küçük bir '*kontrol düzeni*': Ama modanın sizi başka alanlarda mutlu edebilişi gibi, bu da mutlu edecek. Üstelik bu *pazarda* siz sadece *alıcı* da değilsiniz, *satıcı* da olabilirsiniz: *Devrim* budur işte...

Bir dostum, "Bu yükselen dalganın insan ruhu üzerindeki yıkıcılığına dikkat çektiğimde en yakınım bildiklerimden bile tepkiyle karşılanıyorum" diyordu. "Sen psikiyatristsin, nedenini belki anlarsın."

Dostuma cevap vermek istiyorum:

Bunun açıklaması bence bu olgunun bir başka *yüzünde*...
Ve sonra bir başka *yüzünde* daha...

İlki şu: **Bir insan türünün diğer insan türüne ezeli düşmanlığı bu.** *Sıradan* olanın, *yaratıcı* olana; *düzene uyanın*, *uymayana* türünden bir düşmanlık. Binlerce yıldır, değişik yüzlerle savaştan bir *ikili*.

İkincisi, **bu sistem faşizmin yaptığı türden bir sıradanlığa övgü.** *Elit* kabul edilen *sıradışılıarı* hedef göstererek, (artık herkes elindeki cep telefonu, entelektüel birikimli birinden daha üstün ve *pervasız* olabilir!) **sıradışılıığı yok etmek.** *Sıradanlığı* bir *dev*, her şeyi ezebilecek bir *sürü* haline getirmek.

Böylesi bir '*üstünlük kazanma hissi*' veren o *tekliften* kolay kolay uzak duramaz herkes, karşılığında verilen, *bir ruh* bile olsa.

Bir ruhun daha gidişi ve Cengiz abi: Onu anmak için başladığım bu yazıyı yukarda yazdıklarımınla uzattığım için biliyorum ki o bana kızmazdı. Zaten benden doğru dürüst bir anma yazısı da beklemezdi.

Kayıp gitmesinin ardından çok sayıda hastasının ruhlarında yaktıkları sessiz ağıtlardan biri yazıya dökülmüş halde Alev Alatlı'dan gelmişti... onunla bitirelim.

"Yorgun meslektaşlarının uyuyakaldıkları saatlerde sessiz koridorlardan süzülen salahtı Doktor Cengiz Aslan. Karanlığı aydınlatır, hastalarının zifiri korkularını aralar, sabaha çıkma umutlarını yenilerdi. Cengiz orada olduğu sürece bize birşey olmaz derdik... Entube edildiğini duyduğumuz zaman bile

vardır onun bir bildiği diye teselli bulduk. Cengiz doktoru kaybedebileceğimiz aklımızın ucundan geçmedi. Sıranı beklemedin aziz dostum, senin gibi biri bir daha gelmeyecek. Tabiat deha ile merhameti bir arada vermiyor, o kadar cömert değil. Hayırhah bir rüzgâr gibi gelip geçtin göz açıp kapayıncaya kadar.”

Muzaffer Uyar

Şubat 2021